

Ђоко Перовић

Роман — Поема о усомљенику

„...На Корзици, или негде изнад Антиба, мисли, да би, под сунцем, загледан у плаветнило мора, ваљда нашао неки смицао, неку утеху, и у свом животу”.

Иако је у фундаменту „Романа о Лондону“ Милоша Црњанског дирљива прича о руском емигранту Рјепнину, „тужном изгнанику“ затеченом на средо-међи између беде и сунца, окосницу и архитектонски склоп овог романа чини једна широка основа и много врло сложена грађа. Колонаде „грађевине“ Милоша Црњанског држе на себи читав један грандиозни објекат — музеј, чијим лавиринтима галопира прошлост руске емиграције после Октобарске револуције.

Инспирисан свеопштом човековом патњом, Црњански има основно полазиште од судбине бившег белогардејца Рјепнина, рачвајући радњу романа у више праваца и токова. Одмах треба рећи да је Црњански побегао од класичне романсијерске фабуле и старих шема и на тај начин као да је нехотично за-вео читаоца илузијом да му нуди модеран роман. Међутим, испод површине једне модернистичке обланде читалац открива роман својеврсне конструкције, који је по много чему модеран (никако модернистички) и ту читалац у приличној мери остаје збуњен понуђеним. По неким својим особеностима, као што су: методолошко устројство, ширина спектра пишчевог интересовања, а нарочито понирањем у свет љубави и мржње на чисто метафизички начин, „Роман о Лондону“ подсећа на прозу представника европског модерног романа: Марсела Пруста, Томаса Мана, Камиле Кафке и др., нарочито по својим анализама екстремних стања људског духа и егзистенцијалних питања човековог присуства у свету. Ако се овоме дода начин на који Црњански анализира проблем човеко-

ве усамљености и посебно начин на који алудира чо- векову кривицу, онда се заиста модерно у „Роману о Лондону“ силином аналогија, само по себи, пореди са оријентацијом у модерном европском роману. Ме- ђутим, ако се концепт „Романа о Лондону“ посматра из другог угла, и то оног: колико он у својој схеми крије композициони ток класичног романа, тада па- дамо под сугестију дела да је реч о једном класич- ном роману осавремењене структуре. Но, није ни то све: сасвим су ретки класични романи у којима је главни јунак град, а нарочито је узимање града за књижевни лик специфична литерарна појава, а о- понирање нормативном и литерарном лику самим тим је на само методолошка већ и естетска особеност. Ме- ђутим, колико год се за структуру „Романа о Лондо- ну“ могу понудити тврђења о форми било класичног или осавремењеног, за сукоб Рјепнина и Лондона, не могу се наћи поуздани аргументи којима се може пот- хранити илузија да је реч о савременом сукобу, већ се напротив нуде подаци да је у грађењу овога сукоба Црњански прибегло вештачким конструкцијама. Сло- женом и изнијансираном лику Рјепнина у „Роману о Лондону“ нема правог опонента, јер се све своди на једну концепцију сукоба која се све више и више по- казује неодрживом. Још на самом почетку романа Црњански заплиће и истовремено расплиће сукоб Рјепнина и Лондона, али никако не успева да маски- ра априористичност тога сукоба, који је грађен на стакленом паперју предрасуде о Словену Рјепнину који по свом свеукупном осећању живота нити може нити воли Лондон. Ни покушај да се овај сукоб учи- ни вероватан следећи социолошке, филозофске или политичке мотиве Рјепнина није досегао уверљивост коју је писац желео, а још мање ону коју би читалац хтео. Црњански је, истина, био на најбољем путу да обједини типолошки свет Лондона у један лик, па да у следу сугестивности и рељефности тога света, у јед- ном литерарном току, супротстави Рјепнина, у свом тоталитету, најцелисходнијим особеностима житеља Лондона, па да на релацијама тога контраста, у су- дару два посве дијаметрално супротна медија, изгра- ди животну уверљив и оживотворен лик и сукоб. То је, бар тако се чини читаоцу, био један од приоритет- них задатака које је себи писац био поставио. Кон- гломерат Лондона, који код Рјепнина изазива авер- зију никако није доказ једне психолошки документо- ване мржње главног јунака „Романа о Лондону“ пре- ма великој вароши којој Рјепнин сасвим узалудно по- кушава да напипа људско срце. Будући свестан коли- ко су становници Лондона људи-маске, Рјепнин се по- влачи у самоћу, свестан, усталом, да другога избора

нема ни тада а ни у догледној будућности. Иако се његова козачка крв разблажила док је дошла у њега, па и поред својстава великог света, у Лондону Рјепнин неће бити прихваћен ни од тог, њему сродног света, ма колико би се то с разлогом могло очекивати. Он ће остати до краја и грот и белогардејац али ће тај јаз између њега и Лондона остати заувек. Тај јаз између њега и Лондона (Лондон има симбол живота уопште) садржи још један корен, и то баш онај усамљенички немир Рјепнина, несрећног емигранта, који је остао без сопственог корена. На овој релацији треба и тражити токове тога подоста занимљивога и ништа мање замршенога сукоба који је Црњански поставио.

Трагајући за узроцима самоће Рјепнинове, Црњански делује не само уметнички снажно већ и дубоко потресно. Његов витез „тужног лика“ и „кад би хтео да проговори коју топлу реч, с ким би могао?“ Због тога је и побегао у свет своје романтичне прошлости и из свог богатог арсенала успомена узима мелеме и ставља их на своје сентименталне ране живота. Док слика ову сферу живота свог главног јунака Црњански потенцира проблем његове самоће и изолованости од садржајем богатог живота и њему, у свим токовима, недоступног живота. Сенчећи тако свога Рјепнина „оронулог од година и успомена“ из његовог бившег успоменама богатог живота, писац нам приказује не илузију човека, већ његову сенку, а која је још само „прегршт костију и мало воштане боје меса“.

Суптилно дајући наговештај Рјепнинове празнине и недостатка садашњости, Црњански саосећа са својим романтичним Русом, водећи га далеко у онај вазда утешни свет успомена „које све улепшавају“. На начин великог познаваоца човекове душе Црњански до танчина дефинише сва трагична Рјепнинова успињања који жели да оживи део своје животне романтике доживљене у Русији и да не прими судбину на начин на који му се нуди, већ макар уз последњи очајнички отпор. Видећи како његов Рјепнин у Лондону живи на једној ноzi, Црњански га са ивице тога света апокалипсе одводи у романтичне и простране пределе пространих и далеких руских степа. Рјепнин у делу Милоша Црњанског није само симбол једне поскитане емиграције, већ његов лик има много шире и комплексније размере, као што су: оличење човековог свеопштег трагизма на земљи и његових морања да се стално помера од обала варљиве наде до обале ужаса и пакла живота. Вероватно се лик Рјепнина у „Роману о Лондону“ може сматрати још и симболом човековог страдалништва на свету уопште. Његова

судбина у роману Милоша Црњанског исказана је на поетски начин у болним реминисценцијама и евокацијама, и то не само као сплет многих и замршених околности живота, већ и као душа човека који је распет између носталгије, вољене жене која је на ивици понора као и он сам, и сазнања да праве утехе међу људима нема, јер све речи утехе су лажне. Тражећи утеху или у забораву или у препуштању стиховима Пушкина и Љермонтова Рјепнин „јадан и очајан” увек остаје оно што јесте: расељено лице, пропаали гроф и човек без домовине. Преливајући слике Рјепнина и његових успомена једном наслагом лирике, Црњански као да никако није могао сакрити да је песник, и то велики песник.

Рјепнин увек остаје у својој кожи: човек који је склон медитацијама о ратовима и револуцијама, о дубинама свог трагичног унутрашњег бића, о Наполеону, са којим се иначе често спори, водећи поприлично незанимљиве дебате са њим.

Усред лондонске гунгуле, Рјепнин поима сву узалудност својих покушаја бекства, уверивши се да се од себе не може баш никуда побећи. А до тог трагичног сазнања Рјепнин је ипак стигао постепено, пошто се уверио да за њега више нема душевног мира ни на Кавказу, далеко тамо од ексцентрика и лондонских пропалица, међу којима ће се коначно препустити царству меланхолније и сумора, чекајући остварење вечног блаженства — на оном свету. Својим психолошким сидром Црњански се баш овде укотвљује у дубине свога јунака и његов стерилни и бесмислени живот, откривајући тај живот у свој својој сложености и заплетености. Но, писац помало остаје неодлучан у тренутку кад треба да определи Рјепнина за став од чега потиче човекова несрећа на свету: да ли од жене, рата или Наполеона. Остављајући свога јунака пред вечном тајном живота Црњански и сам застаје пред зачараношћу законитости људског друштва, али дубоко свестан историјске заплетености и јасности света. Његов Рјепнин, после многих перипетија са Наполеоном и усекованим главама и краљевима лондонским схвата да и „историја лаже”. Истражујући ту почесто чудну историју о подмуклим лондонским краљевима и театрима, главни јунак пада у оно замешатељство, из кога, чини се, нема излаза. Ипак, пред Лондоном, том страшном „ајкулом са људским зубима” он све више и више узмиче.

Рјепнин искуствено долази до једног резимеа: како је на свету све некако трагично помешано и изукрштано и како је то последица тога што: „Постоје, дакле, два света — јава и сан, али шта је једно, а шта друго, нико још не зна. Ни он”. Ни Рјепнин ни Цр-

њански никада се не удаљавају од егзистенцијалних питања живота и човечанства, већ неуморно траже многе одгонетке и у том тражењу наилазе на још много загонетки.

Не могући отићи са овога света без невидљивих суза и прећутних јаука, Рјепнин чини још један безуспешан покушај да се бар у мислима и осећањима пренесе на Крим и да чује гакање гусака, па да после свих искушења испише последње странице свог мукотрпног живота.

Црњански је Рјепнинову везаност за ствар давно изгубљену Русију образложио Рјепниновом психологијом и тоталитетом његових опредељења, али везаност Рјепнина за нову, Совјетску Русију, писац животом није документовао, иако уметнички делује чак врло уверљиво. Илустрације које нам нуди писац морамо прихватити или одбацити тек после једне стрпљиве дистинкције, и то: с обзиром на Рјепнинову везаност за земљу и с обзиром на његову увређеност Руса због поратног ћутања Енглеза о милионима руских лешева „који оптужују“ и херојској одбрани Лењинграђана — а то је писац у великој мери симплифицирао, наравно кад се имају у виду Рјепнинове идеолошке и класне позиције.

Градећи Рјепнинов лик од мноштва специфичности и приказујући његов стоицизам и достојанство због понижавајућих статуса носача, колектора, због Наће којој су затворени сви путеви у будућност, Црњански сенчи овај лик најсуптилнијим бојама извлачећи из њега и оне најхуманије — линије дубоке човечности, оличене у алтруистичкој спремности да се на крају свог века бори за своју Наћу и у име ње одрекне и оног последњег што му је остало, а што може да јој учини — да се уклони и да јој не смета.

Сви Рјепнинови покушаји да побегне из тог света суклата, метењака и шишијуна у веру да патња може да га преобрати, као усталом и цео свет неповратно су пропали, али те асоцијације и покушаји пишчевих дефиниција о његовим жељама о променама реда ствари у људском друштву у приличној мери остале су мутне, ма колико да су у оријентацијама остале врло занимљиве. Рјепнин до краја живота остаје одлучан да проживи само у свом прошлом свету, чак и без покушаја да макар мало буде пишчев савременик, а што животности и осавремењености овога лика, разуме се само по себи, много одузима. Писац као да није хтео да га ставља у оквире савремености и да га сукоби са њом, можда и нехотично пропуштајући прилику да га прикаже у контексту савремених збивања, а далеко, бар за тренутак, од многих прикљученија, које читалац, хтео то или не хтео, мора да за-

борави. Читалац није само на трагу живота Лондона и аrome његове бурне прошлости лажних идола и витких дукеса, већ и криче о апсурду живота, чији је носилац бледи емигрант у одори књаза, спреман да понесе свој крст у сплету многих трагичних околности живота. Он попут ждрала, који је погођен у високом лету — кликће последњи пут.

По
ве
ља